

OLASZ LAJOS

főiskolai docens,

Szegedi Tudományegyetem, Juhász Gyula Pedagógusképző Kar, Szeged
*college associate professor, University of Szeged Juhász Gyula Faculty of
 Education Szeged*

ORCID: 0000-0002-4463-3251

e-mail: olasz@jgypk.szte.hu

A GYORSHADTEST HAZAHOZATALA A FRONTRÓL, 1941 ŐSZÉN

*BRINGING MOBILE CORPS HOME FROM THE FRONT IN THE
 AUTUMN OF 1941*

ABSTRACT

In the war against the Soviet Union in 1941, the Carpathian Group and the Mobil Corps participated on the Hungarian side. After the initial battles, the Carpathian Group performed occupying tasks. The Mobil Corps fought on the front line all the way and reached the Donec River (2,200 kilometres from Budapest). In addition to the strong Soviet resistance, the long distances, the difficult terrain, the extreme weather, and the technical problems also caused great obstacles. The commander of the Carpathian Group, General Szombathelyi, urged the repatriation of the troops already in August. However, Chief of Staff General Werth and the German leadership insisted on the further participation of Hungarian forces. On September 6, Szombathelyi became the head of the Hungarian General Staff and negotiated the return of the Hungarian troops. However, the Germans only allowed the Carpathian Group and the Mobil Corps to return home, when in exchange new Hungarian occupying brigades arrived in Ukraine. The Mobil Corps could only return home at the beginning of December. During the fighting, the Mobil Corps lost most of its mechanized combat equipment.

Kulcsszavak: II. világháború, német–magyar viszony, Kárpát-csoport, gyors-hadtest, megszálló erők

Keynotes: World War II, German–Hungarian relations, Carpathian Group, Mobil Corps, occupying forces

1. Magyar csapatok részvétele a Szovjetunió elleni háborúban 1941. július–augusztus

A német–szovjet feszültség kiéleződése nyomán, 1941. június 16-án a Honvéd Vezérkar Főnöke (VKF) utasítására hadiállományra emelték a keleti határokat biztosító 1. hegyi és 8. határvadász dandárt. A június 26-án Kassát ért légitámadást követően elrendelték az I. gyorshadtest mozgósítását és a szovjet határra való felvonulását. A magyar légierő július 27-én hajnalban még a magyar–szovjet hadiállapot bejelentését megelőzően katonai célpontokat bombázott Galíciában. Június 30-án a VIII. hadtest parancsnokságából megalakult a Kárpát-csoport törzse, Szombathelyi Ferenc altábornagy vezetésével, alárendeltségében az 1. hegyi, a 8. határvadász dandárral, valamint a gyorshadtesttel. A Miklós Béla tábornok irányítása alatt álló hadtestnek csak az 1–2. gépkocsizó és az 1. lovasdandára kapcsolódott be a harcokba, a 2. lovasdandár továbbra is Újvidék térségében maradt és megszállt feladatokat látott el. A Kárpát-csoport július 1-jén támadást indított a Kárpátokon át, Kolomija, Sztanyiszlav általános irányában, a Dnyeszter folyó felé.¹

Július 7-én a Kárpát-csoport egységei már több ponton átlépték az elsődleges hadműveleti célként megjelölt Dnyeszter-vonalat. Az 1. gépkocsizó dandár élei elérték a Szeret folyót, a 2. gépkocsizó dandár pedig már megközelítette a Zbrucs folyót. A német véderő vezérkara (OKW) és a Honvéd Vezérkar megállapodott, hogy amint a támadó magyar erőknek a Szeret vonalára való felzárkózása után, július 9-én 0 órától a gyorshadtest kiválik a Kárpát-csoportból, és a Gerd von Rundstedt tábornagy vezette Dél hadseregcsoport közvetlen alárendeltségébe kerülve folytatja a támadást. Ehhez erősítésül megkapja az 1. hegyi és a 8. határvadász dandár kerékpáros zászlóaljait, légvédelmi tüzeralakulatait, valamint műszaki és híradóegységei egy részét. A Kárpát-csoport a megmaradt erőivel területi és katonai közigazgatási feladatokat lát el, biztosítja az előre nyomuló gyorshadtest mögöttes területeit és felszámolja a szétszóródva visszamaradt kisebb szovjet katonai egységeket. Létszám tekintetében a gyorshadtest ekkor 43 507 fővel (1717 tiszti), 4 372 gépjárművel, 7 529 lóval, 1037 országos járművel (lovasszekér) rendelkezett. A visszamaradó Kárpát-csoport állományába 45 998 fő (1516 tiszti), 1334 gépjármű, 12 861 ló, és 2 032 országos jármű tartozott. A magyar csapatok vesztesége július 9-ig 135 halott, 344 sebesült, 91 eltűnt, illetve fogságba esett katona volt.²

Szombathelyi, a július 7-i döntésről értesülve azt javasolta Miklós tábornoknak, hogy intézzen kérést a felettes német parancsnoksághoz páncélos és repülő egységek rendelkezésre bocsátása érdekében, mert különben a gyorshadtestnek nem lesz kellő áttörő ereje. Ugyanezt jelentette a Honvéd Vezérkar főnökének is, majd hasonló szellemben tájékoztatta Német József tábornokot, a Dél hadseregcsoport-hoz beosztott magyar összekötőtörzs vezetőjét. Július 9-én felhívta László Dezső tábornokot is, a VKF hadműveleti osztályának vezetőjét is a gyorshadtest megerősítése ügyében, aki azonban azzal nyugtatta meg, hogy a németek ismerik a seregtest ütőképességét és csak annak megfelelő feladatokat osztanak rá. A légi támoga-

tásról azonban a magyar haderőnek kellett gondoskodnia. Július 7-én Orosz Béla alezredest kinevezték a gyorshadtest repülőcsoport parancsnokának és egy kisebb köteléket (VII., X. közelfelderítő század, 2/3. vadászrepülő század és egy szállító-repülő raj) kivezényeltek a hadműveleti területre, a kolomijai reptérre. Az egységeket július 13-án az I. és a III. közelfelderítő, illetve az 1/3. vadászrepülő század váltotta fel, melyek mellé erősítésül július 27-én egy vegyes bombázószázadot, augusztus 7-én egy kísérleti vadászszázadot vezényeltek.³

Július 15-én Miklós tábornok azzal a kéréssel fordult Szombathelyihez, hogy a Kárpát-csoport vegye át a gyorshadtest által megszállt egyre nagyobb terület biztosítását, mert a seregtest nem tud erre erőket elvonni a harci feladatoktól. Másnap Szombathelyi meglátogatta a gyorshadtest parancsnokságát Kamenyec-Podolszkijban, hogy személyesen tájékozódjon a csapatok helyzetéről. Miklós neki is beszámolt arról, amit időközben a Vezérkar Főnökének is jelentett, hogy a nagy távolságok és a gyenge minőségű gépjárműanyag miatt a seregtest mozgásképesége gyorsan romlik. Ha nem lesz alkalom a szükséges javításokra, karbantartásra, olyan nagymértékű lehet a kiesés, hogy az már nem áll arányban az elfoglalt területekről begyűjthető gazdasági haszonnal. További gondot jelentett a hadianyag utánszállítás akadozása. Az utakon való torlódások miatt több alkalommal is repülőkről kellett lőszert és más ellátmányt ledobni az élen küzdő alakulatok számára.⁴

Július 17-től a gyorshadtest a Carl-Heinrich von Stülpnagel gyalogsági tábornok vezetése alatt álló 17. hadsereg alárendeltségében folytatta az előrenyomulást a Bug folyó felé, melynek vonalára 23-án tudott felzárkózni. Az 1. lovasdandár különösen nagy nehézségekkel küzdött. Komoly lóhiány lépett fel. Július 9. és 26. között 632 ló esett ki (a huszárezredek állományának közel 30%-a), többségük patagyulladás vagy nyeregfeltörés miatt. A 4. huszárezred lovait már két alkalommal is át kellett patkolni. A beteg állatok lovasaiból mindkét ezredben 1-1 gyalogszázadot szerveztek. Miklós az 1. lovasdandár felváltását sürgette a 2. dandárral, hogy a 2 gépkocsizó dandár közötti területet ellenőrizni tudja. Makray Sándor alezredek, a 17. hadsereg törzsénél működő összekötő tiszt viszont a német felfogást képviselve kijelentette, hogy a lovas alakulatok nem felelnek meg egy vilámháború kívánalmainak, mert minden ütközet után legalább 8–10 nap pihenőre szorulnak, így legfeljebb csak fogolykísérésre és a hátsó terepszakaszok biztosítására alkalmazhatók. Makray szerint a 17. hadseregnél is szívesebben vennék, ha a lovasok helyett a VKF gépesített gyalogságot küldene a frontra.⁵

Augusztus 1-re tovább emelkedtek a gépkocsizó seregtestek anyagi hiányai is. A nagy igénybevétel, rossz utak, a kellő karbantartás elmaradása miatt ekkorra már 320 motorkerékpár, 56 személy- és 179 tehergépjármű, 8 páncélgépkocsi és 7 harckocsi esett ki az állományból. Zsedényi Zoltán vk. ezredes, a gyorshadtest vezérkari főnöke augusztus 3-án előterjesztést készített a 17. hadsereg parancsnoksága számára, melyben 8 nap hadműveleti szünetet kért. A seregtest 32 napja folyamatosan harcolt, a személyi állomány, különösen a kerékpárosok pihenésre, a járműanyag javításra és karbantartásra szorult. Be kellett volna várni az után-

pótlást, de a hadtestvonat, illetve a kísérő légi egységek 200 km-re leszakadtak. Makray alezredes azonban visszatartotta a felterjesztést. Elismerete ugyan, hogy a kedvezőtlen körülmények és az erősödő szovjet ellenállás a németeknek is komoly nehézségeket okoz, de arra figyelmeztette a gyorshadtest vezetését, hogy pihenő kérése csak lerontaná a honvédség már kivívott jó megítélését a németek előtt. Augusztus 5-én Stülpnagel tábornok látogatást tett a gyorshadtest parancsnokságán, és ekkor Miklós Béla mégis kért és kapott is tőle néhány nap pihenőt.⁶

Közben Szombathelyi már a Kárpát-csoport fokozatos kivonását tervezte. A front eltávolodásával, a korábbi harcokban visszamaradt kisebb szovjet egységek felszámolásával feleslegessé váló csapatokat, a 8. határvadász dandárt haza kívánta szállíttatni. A hadműveleti területen az 1. hegyidandár maradt volna, az 1–4. hegyi zászlóalj, a 15., 16. és IX. kerékpáros zászlóalj és a 1. páncélos század. Az erre vonatkozó, augusztus 4-re elkészült tervezet azonban már másnap aktualitását veszítette, mert a vezérkarok közötti megegyezés értelmében augusztus 5-én a Kárpát-csoport a Dél hadseregcsoport alárendeltségébe lépett. Ráadásul Werth Henrik gyalogsági tábornok a Honvéd Vezérkar főnöke a hadművelési területen kialakult mobilitási problémák megoldására újabb alakulatok kivezénylését tervezte. Mérlegelte az 1. lovasdandár felváltását a 2. lovasdandárral, úgy, hogy az 1. dandárnak csak a lovas részeit vonják ki a hadművelési területről, így összességében 1 páncélos és 2 kerékpáros zászlóaljjal, valamint egy gépi vontatású közepes tüzérsztyályal nőtt volna a gyorshadtest ereje. Erről, egyelőre csak tervként, augusztus elején a budapesti német katonai attasét is tájékoztatták.⁷

Szombathelyinek viszont a helyszíni tapasztalatok alapján egészen más volt a véleménye. Augusztus 11-én levelet írt László vezérőrnagynak, melyben elsősorban katonapolitikai szempontok alapján a honvédség erőinek megőrzésére hívta fel a figyelmet. Kifejtette, hogy Németország nem tud teljes győzelmet aratni ebben az elhúzódó háborúban, és Magyarország nem forgácsolhatja el a katonai erejét, tartalékolnia kell a háború végére. Válaszában László kifejtette neki, hogy a hadiállapot politikai döntés nyomán állt be, ebben a helyzetben a haderő vezetésének feladata, hogy a Honvédség teljes erőbedobással vegyen részt a harcban, félmegoldásról nem lehet szó. Szombathelyi ennek ellenére szorgalmazta a magyar erők kímélését, lehetőség szerinti kivonását. Augusztus 14-én a megszállt galíciai területeken német közigazgatás lépett életbe, megváltoztak, keletre tolódtak a Kárpát-csoport működési határai, a parancsnokság székhelye előbb Kolomijára, majd szeptember 1-től Bar térségébe került át. Ezzel együtt a Galíciában állomásozó magyar műszaki csapatok egy része feleslegessé vált a németek számára. Ez lehetővé tette, hogy augusztus 15. és 27. között kisebb egységeket, (utászszázadok, hadtáp alakulatok, műszaki és híradó szeroszlopok, gépkocsioszlopok) hazaszállítsanak.⁸

Augusztus 10-én a gyorshadtest a Kempf páncélos csoport közvetlen alárendeltségébe került és részt vett az augusztus 10. és 16. közötti nyikolajevkai csatában, ami az erős szovjet ellenállás miatt komoly megpróbáltatást jelentett. A hadművelet sikerrel zárult, de súlyos harcok, valamint a nagy hőség az embereket és a

haditechnikát is kimerítette. A lovasdandár lóállományának már csak 60%-a állt rendelkezésre, a harcoló állomány 1 ezrednyi erőre zsugorodott. A gépjárművek többsége javításra szorult. Az utánszállítás nehézkessége miatt súlyos üzemanyaghiány jelentkezett, ami csaknem mozgásképtelenné tette a sereget. Augusztus 19-én a gyorshadtest az 1. páncélos csoport alárendeltségébe lépett. A további hadműveletekhez a gyülekezési körzetet Krivoj Rog térségében határozták meg számára, de a súlyosbodó technikai problémák és a meginduló esőzések nyomán felázott, sártengerré váló utak miatt 10 napra volt szüksége, hogy eljusson oda.⁹

Augusztus közepére Horthy kormányzó és a magyar kormány több olyan tényre szembesült, amely a Szovjetunió elleni háborúban való mérsékeltebb részvételre, a harcoló csapatok lehetőség szerinti hazahozására ösztönözte őket. A szovjet fronton a nagy sikerek ellenére az előzetesen hangoztatott 6–8 hét alatt nem sikerült döntő győzelmet aratni, a hatalmas veszteségek ellenére a szovjet ellenállás egyre erősödött. Más frontokon sem alakult kedvezően a németek helyzete. Az észak-afrikai előnyomulás elakadt, a tengereket a brit flotta uralta. Az Királyi Légierő rendszeres támadásokat indított a német hátország ellen. Augusztus 9-én a japán vezetés úgy döntött, hogy Berlin sürgetésére sem lép hadba a Szovjetunió ellen, hanem fenntartja a semlegességet. Az augusztus 9. és 12. között Új Fundlandon zajló amerikai–brit tárgyalások eredményeként megszületett az Atlanti Charta, melyben az érintett államok végleg elkötelezték magukat a Németország elleni harcra, amely keretében a nyugati hatalmak a Szovjetunió támogatását is elhatározták. Az angolszász–szovjet együttműködés korábban teljességgel elképzelhetetlennek tűnt a magyar politikai vezetés számára.¹⁰

Budapest számára külön gondot jelentette a szomszéd államokkal kialakult feszült viszony. A szlovák kormány mintegy 5 000 km terület visszacsatolását követelte, amelyhez megpróbál német támogatást szerezni. Dél-Erdélyben jelentős csapatösszevonásokra került sor. Augusztus 9-én Fiátfalvánál heves tűzharc robbant ki a magyar és román határvédelmi erők között. Romániában éles magyarellenes propaganda folyt, vezető politikusok nyíltan elutasították a második bécsi döntést és Észak-Erdély visszavételéről beszéltek. Tárgyalások kezdődtek a szlovák, a román és a horvát kormány között a Budapesttel szembeni szorosabb együttműködés kiépítésére, miközben a csehszlovák, a jugoszláv emigráció Londonban próbált pozíciókat kiharcolni Magyarországra rovására a majdani békekonferenciára. A kialakult helyzetet sokan (köztük Bajcsy-Zsilinszky Endre) egy új „kettős kisantant” kialakulásaként értékelték. Mindehhez járultak még az egyre növekvő türelmetlen német igények a magyar háborús szerepvállalást, illetve a gazdasági szállításokat illetően, valamint a harcok során elszenvedett katonai veszteségek.¹¹

Mindezek nyomán, augusztus közepén a kormányzó utasította a Vezérkar főnökét, hogy készítse elő a hadművelési területen lévő magyar csapatokat, a Kárpát-csoport és a gyorshadtest kivonását és egyeztessen az illetékes német fórumokkal (az OKH főnökével), hogy milyen magyar „nem harcoló” erőkre tartanak igényt ellentételezésül. Válaszul Werth augusztus 19-én emlékiratot juttatott el

Bárdossy László miniszterelnöknek, melyben kifejtette, hogy a kis erővel való háborús részvétel súlyos politikai hátrányt okozhat az országnak. A szomszédos államok, különösen a románok haderejük jelentős részét felajánlották, és ha a magyar vezetés ezzel nem tart lépést, lemondhat a revízió teljessé tételéről. Ezért legalább a honvédség felét, 4–5 hadtestet önként fel kellene kínálni a közös harcra, mert ezzel komoly lépést lehetne tenni a még fennálló területi igények kielégítése felé. Bárdossy azonban ezt határozottan elutasította, és augusztus 26-án a kormányzó fellépését kérte a Vezérkar főnökének a kormány álláspontját figyelmen kívül hagyó magatartása miatt.¹²

A Honvéd Vezérkar főnöke augusztus végén még úgy értékelte a helyzetet, hogy a főirányokban történt gyors német előrenyomulás, és a nagy orosz veszteségek révén a Weermacht még 1941-ben eléri elsődleges hadműveleti céljait és a Volgán túlra, illetve az Ural-hegység általános vonalára szorítja vissza a szovjet erőket. A sikert Werth szerint a szovjet rendszernek a súlyos katonai helyzet nyomán várható belső összeomlása is segítheti. Ezért támogatta László vezérőrnagy azon javaslatát, hogy rendeljenek el teljes mozgósítást és új struktúrába szervezzék át a Honvédséget. Állítsanak fel 8 elsővonalbeli hadosztályt, melyek korszerű német fegyverzettel szerelnek fel, a maradék erőből pedig szervezzenek 8 második vonalbeli hadosztályt, hazai fegyverzettel. A Kárpát-csoport és a gyorshadtest hazahozataláért cserébe 4 (vagy ha a németek ezt kevésnek tartanák, 6) első vonalbeli hadosztályt küldenének a hadszíntérre, lehetőleg védelmi feladatok ellátására, míg 2 hadosztály leváltaná a Nyugat-Bánátban lévő német megszálló erőket.¹³

Ezzel az aktuálishoz képest a duplájára nőtt volna a háborús feladatokra igénybe vett magyar katonai erők nagysága, de Werth ebben látta az újabb területek visszacsatolásának esélyét. A bánáti szerepvállalás, ha nem is jelentette volna automatikusan a terület Magyarországhoz történő visszacsatolását, de lehetővé tette volna a hivatalos magyar jelenlétet. Minderről László vezérőrnagy előzetes megbeszéléseket kezdett a budapesti német katonai attaséval, Rudolf Toussaint ezredessel. Az erre vonatkozó elképzelésről és a német fogadókészségről a Budapesten tartózkodó Homlok Sándor vk. ezredes, berlini magyar katonai attasé augusztus végén részletes jelentést készített a honvédelmi miniszter és a Kormányzó Katonai Irodája (KKI) számára. Bartha Károly szkv. tábornagy, a honvédelmi tárca vezetője aggályosnak tartotta az elgondolást, Keresztes-Fischer Lajos tüzérségi tábornok, főhadsegéd, a KKI vezetője pedig határozottan visszautasította, és felhívta Werth figyelmét, hogy a kitűzött cél nem a hadműveleti területen lévő magyar erők növelése, hanem ellenkezőleg, a minimalizálása. Werth azzal replikázott, hogy ebben a kérdésben a főhadsegéd nem illetékes, Keresztes-Fischer azonban válaszul közölte, hogy ez közvetlenül a kormányzótól származó utasítás.¹⁴

Szombathelyi augusztus 28-án látogatást tett a Dél hadseregcsoport parancsnokságán, majd 29-én a 17. hadsereg törzsét, 30-án pedig a gyorshadtest parancsnokságát kereste fel. Megbeszélései során a német tábornokok előtt sem titkolta, hogy elhúzódó háborúra számít, akik ezt a véleményét nem is cáfolták. A gyor-

shadtestnél meggyőződött arról, hogy a hadjárat kezdetén maximum 6–8 hetes alkalmazásra szánt sereget teljesen leharcolttá vált, mielőbb ki kell vonni. Német részről viszont számítottak a magyar gyorscsapatok további alkalmazására. Adolf Hitler augusztus 21-én kiadott 35. számú direktívája a front déli szakaszán való tényerést, a Krím és a donyeci iparvidék megszerzését, Moszkva elfoglalásánál is fontosabb feladatnak minősítette. A Weermacht átcsoportosításokat hajtott végre és feltétlenül igényt tartott a magyar erők közreműködésére is. Augusztus 30-án a gyorsshadtestet a Dnyepernél folyamvédelmi feladatokkal bízták meg. A Dnyepropetrovszktól Nyikopolig terjedő 200 km-es szakaszon védekező magyar zászlóaljoknak a harcászati szabályzatban szereplő 3 km-es védelmi szakasz helyett közel 17 km-t kellett biztosítaniuk, miközben a túlparton 2 szovjet hadsereg (12. és 18.) 5 hadosztálya állt a gyorsshadtesttel szemben, ami majdnem négyszeres túlerőt jelentett. Látogatása után a KKI hazarendelte Szombathelyit, hogy tegyen jelentést a kormányzónak a harctéren tapasztaltakról.¹⁵

Werth, szeptember 2-án levélben tájékoztatta Franz Halder vezérezredest, a német szárazföldi haderő vezérkara (OKH) főnökét, arról, hogy tervei szerint a Kárpát-csoport és a gyorsshadtest felváltásaként 8 dandárt küldenének ki. Mivel a teljes mozgósítást és a Honvédség átszervezését egyelőre nem sikerült elérnie, a fennálló struktúra szerint seregekben gondolkodott. Időközben Bárdossy magához kérte Werth-et és ismét figyelmeztette, hogy a kormány jóváhagyása nélkül nem tárgyalhat a háborús szerepvállalás növeléséről a németekkel, és nem tehet nekik előzetes ígéreteket. Minden ilyen jellegű elképzelésről először a miniszterelnököt kell tájékoztatnia, utána terjesztheti azt a kormányzó elé. Mivel ebben a kérdésben Horthy is Bárdossy álláspontját osztotta, a Vezérkar Főnöke részletes tájékoztatást adott a kormányfőnek a folyamatban lévő megbeszélésekről. Bárdossy a kormány nevében egyértelműen elvetette az erők növelésére vonatkozó kezdeményezését.¹⁶

2. Megegyezés a Kárpát-csoport és a gyorsshadtest kivonásáról

A német külügyminiszter Joachim von Ribbentrop, a budapesti német követ, Dietrich von Jagow közvetítésével szeptember 1-jén meghívta a magyar kormányzót hivatalos látogatásra, Hitler rastenburgi főhadiszállására. A szovjet hadszíntér súlyosbodó harcai közepette a német vezetés sürgősen egyeztetni kívánt a szövetségeseivel a háborús szerepvállalás és a Németországba irányuló gazdasági szállítások növelése kérdéséről. Az időpont megválasztását és a kíséret összeállítását a magyar félre bízták, csak jelezték, hogy a korábban Rastenburgban tartózkodó olasz delegációban jelen volt a külügyek vezetője és a vezérkar főnöke is. Horthy elfogadta a meghívást és a lehető legkorábbi időpontra javasolta a találkozót, hogy a hadművelleti területen lévő magyar erők kivonásáról mielőbb tárgyalhasson. Szeptember 2-án Ribbentrop szeptember 8-át javasolta és kérte, hogy a Honvéd Vezérkar főnöke mellett legyen ott László vezérőrnagy, a hadművelleti osztály vezetője is, hogy a részletekről is egyeztetni tudjanak.¹⁷

A kormányfővel és a főhadsegéddel kialakult éles konfliktus nyomán, Werth szeptember 4-én, immár nem először, felajánlotta a lemondását, ezzel próbált nyomást gyakorolni az adott helyzetben a kormányzóra. Horthy azonban már elhárította magát a Kárpát-csoport és a gyorshadtest hazahozatala mellett, amit csak kisebb megszálló erők kiküldésével kívánt kompenzálni, így Werth és környezete legnagyobb meglepetésére, elfogadta a lemondást. A német meghívást jó alkalomnak tekintette, hogy egyúttal bemutassa Hitlernek a Vezérkar új főnökét. Jagow szeptember 5-én még Werth-nek kézbesítette a meghívót, tőle értesült arról, hogy „egészségi okokból” már lemondott a pozíciójáról. Jagow tisztában volt vele, hogy Werth távozásának valódi oka a szovjet harctéren való magyar katonai részvételt mértéke körüli nézetkülönbség. Az is megtudta, hogy a poszt várományosa Szombathelyi, akit „kifogástalan németbarát” tisztnek tartott.¹⁸

Augusztus végén, szeptember elején Szombathelyi terjedelmes összefoglalást készített az ország helyzetéről, a honvédség háborús részvételének kérdéséről. Az írást eredetileg László vezérőrnagynak szánta, akinek már korábban is hasonló módon kifejtette az álláspontját. Az írásban a német igények visszafogott teljesítése, a magyar erők megőrzése mellett érvelt, hangsúlyozva, hogy a honvédség kivéreztetése a szovjet fronton nem tudná befolyásolni a háború kimenetelét, lehetlenné tenné viszont a magyar érdekek érvényesítését a háború végén. Szeptember 6-án, a kormányzói kihallgatása napján átadta a memorandumot a főhadsegédnek. Az írást elolvasta Horthy is, aki az emlékirat számos megállapításával maga is egyetértett. Szombathelyi hivatalos kinevezésére szeptember 6-án került sor.¹⁹

Horthy és kísérete: Bárdossy, Szombathelyi, László Dezső, valamint Szentmiklósy Andor, a Külügyminisztérium politikai osztályának vezetője szeptember 7-én utazott el Hitler főhadiszállására. Az út során a kormányzó megerősítette kísérete tagjai számára, hogy a legfontosabb cél a frontharcokban való részvétel befejezése, a Kárpát-csoport és a gyorshadtest hazahozatala. Szombathelyi, bemutatása után ennek szellemében folytatott megbeszéléseket Wilhelm Keitel tábornaggal, az OKW főnökével. Kezdeményezte, hogy a Dnyeper-védelem lezárulta után a gyorshadtest térjen haza. Azzal érvelt, hogy a seregtest téli hadviselésre nincs felkészülve, és az eddigi harcok során már így is súlyos anyagi veszteségeket szenvedett. A Honvédségnek ez az egyetlen gépesített seregteste, amire a háború további menete során is szükség lesz. A németek határozottan elutasították az azonnali csapatkivonást, és ragaszkodtak ahhoz, hogy a gyorshadtest a következő hadműveletekhez is rendelkezésre álljon, majd pedig a mögöttes területen megszálló feladatot teljesítsen. Ígéretet tett a komolyabb haditechnikai veszteségek pótlására, valamint arra, hogy korszerű hadfelszerelést szállítanak egy új gépesített hadosztály felállításához és biztosítják a szükséges kiképzőkeretet. Beleegyeztek kiképző repülőgépek átadásába is a magyar légierő számára.²⁰

A katonákkal párhuzamosan hasonló tárgyalások folytak Bárdossy és Ribbentrop között. A magyar fél a megbeszélések során felvetette a Bánát függőben lévő ügyét. Bárdossy hangsúlyozta, hogy ha a terület a németek által kreált belgrádi

szerb kormány (a Milan Nedić kabinet) irányítása alá kerül, erősödni fog a pánszláv gondolat, ami már a németek számára sem lesz kedvező. Ribbentrop megerősítette azt a korábbi ígéretet, hogy a Bánátot át fogják adni Magyarországnak. Magyar katonai részről ugyanakkor azt is felvetették, hogy a galíciai határ kiigazításával a Honvédségnek szüksége lenne egy biztonsági területsávra (vorfeld) a Kárpátok keleti lejtőin. Hitler ebbe beleegyezett. Német oldalról a gazdasági szállítások, az olaj- és a gabonaimport fokozását sürgették, amire viszont a magyar delegáció bólintott rá. A kezdetben hűvös légkörben zajló megbeszéléseken szeptember 10-re kompromisszumos megoldás született. A megállapodás szerint a gyorshadtest október 15-ig marad a hadszíntéren, utána hazatér, és hazaszállítják a Kárpát csoportot is. A kivont erők ellentételezésére a Honvédség 4 megszálló dandárt küld Ukrajnába, a kivonásra kerülő csapatokkal azonos erőt.²¹

A német–magyar tárgyalásokkal egyidőben a gyorshadtest nehéz harcokat vívott a Dnyeper mentén. Az 1–3 km távolságonként hevenyészve kiépülő magyar támpontokat az alacsony vízállást, és a partvonal szabdaltságát kihasználva a folyón átkelő kisebb-nagyobb szovjet erők folyamatosan támadták. A leghevesebb harcok az arcvonal közepén elterülő, stratégiaiilag fontos zaporozsjei sziget térségében zajlottak, amit a komoly veszteségek miatt szeptember 5-én ki is kellett üríteni a 2. gépkocsizó dandár egységeinek. Szeptember 6-án ugyan a német III. hadtest és a 16. gyaloghadosztály ideiglenesen átvett 145 km védőszakaszt, szeptember 10-én azonban a 16. hadosztályt elvezényelték, a helyét az 1. lovasdandárnak kellett átvennie, így a magyar erők már ismét 155 km folyópartot biztosítottak. Szeptember 10-én a gyorshadtest kilépett a más feladattal elvonuló 1. páncélos csoportból és ismét a Dél hadseregcsoporthoz közvetlen alárendeltségébe került.²²

Miklós Béla több alkalommal is előterjesztést tett (szeptember 12-én, 17-én) a lovasdandár augusztus eleje óta esedékes kivonására és hazaszállítására. Az ügyben szeptember 20-án a Honvéd Vezérkar főnökének megbízásából Vörös János vezérőrnagy, az 1. hadsereg vezérkari főnöke a Dél hadseregcsoporthoz törzsénél folytatott tárgyalásokat. A megbeszéléseken az a döntés született, hogy a dandár ellátó és műszaki alakulatai szeptember végétől, a frontvonalban lévő egységek pedig a Dnyeper-védelem befejezése után, október 6-tól kerülnek kivonásra. Ez azonban csak a lovas egységekre vonatkozott. A lovasdandár több alakulata (az 1. páncélos és a 13., 14. kerékpáros zászlóalj, 3. gépi vontatású közepes tüzérszázad, az 1–2. légvédelmi gépágyús üteg, az 1. lovas útászszázad és az 1. lovasdandár vonatának gépkocsizó része) továbbra is a fronton maradt, a 2. gépkocsizó dandár alárendeltségébe osztva, vagy mint hadtestközvetlen.²³

Ugyanebben az időszakban más magyar egységek felváltásáról vagy hazaszállításáról is tárgyalások folytak. Szeptember 25-én Árvay László vk. százados, a VKF repülő előadója a Légierők parancsnokságával egyetértésben a gyorshadtest repülőcsoport kivonását és hazahozatalát javasolta. Hivatkozott a kedvezőtlen időjárási körülményekre, a műszaki problémákra, javítási nehézségekre és a folyamatos üzemanyagellátási gondokra. A repülőcsoport parancsnoka, Gyiresy Sándor

alezredes viszont nem támogatta ezt a szándékot. Azzal érvelt, hogy a magyar csapatok német légi támogatásra nem számíthatnak, a légi egységek kivonása csak tovább nehezíthetné a gyorshadtest helyzetét. A VKF döntése alapján végül 2 repülőszázadot október közepén hazavezényeltek, 3 század viszont november közepéig a hadszíntéren maradt.²⁴

A gyorshadtest kötelékéből szeptember végén hazairányították a harceszközeit elvesztett 9. és 11. harcokosi zászlóaljat. Október 1-jén kivonták a Kárpát-csoporttól korábban átvett VI. és VIII. kerékpáros zászlóaljat is, ezek helyére azonban pótlásként megérkezett a II. és VII. kerékpáros zászlóalj. A lovasdandár hazatérése a korábbi megbeszélések ellenére nem ment zökkenők nélkül. A lovas egységek a szofijevkai gyülekező után, október 6-án hazaindultak. Az alakulatok elvonulása azonban feltűnést keltett a Dél hadseregcsoport parancsnokságát, a menetet leállították és magyarázatot követeltek Németh vezérőrnagytól, az összekötő csoport vezetőjétől. Közölték, hogy tervezik a dandár bevetését a Nyikopol és Zaporozsje közötti Dnyeper-szakasz megtisztítására a visszamaradt kisebb szovjet erőktől.²⁵

Miklós vezérőrnagy tartott attól, hogy a németek megpróbálják a hadszíntéren tartani a lovasdandárt, ezért október 7-én a hazatérő részleget vezető Pongrácz Pál ezredesnek, a 3. huszárezred parancsnokának szigorú utasításba adta, hogy semmilyen visszatartási szándéknak ne engedelmeskedjen. Hivatkozzon arra, hogy a Honvéd Vezérkar főnökének közvetlen parancsára cselekszik. Október 12-én a németek végül továbbengedték a lovasdandárt. Félreértésre hivatkoztak, hogy a Vörös Jánossal kötött megállapodásról a Dél hadseregcsoport vezérkari főnöke, Georg von Sondenstern gyalogsági tábornok elfelejtette értesíteni Rundsedt tábornokot, illetve a hadműveleti tisztet.²⁶

Már szeptember 26-án megalakult a Magyar Megszálló Csoport Parancsnokság, amely október 6-tól átvette a Kárpát-csoport törzsétől az elfoglalt területeket biztosító alakulatok irányítását. Közben a magyar ellenőrzés alatt lévő sáv egyre keletebbre tolódott. Szeptember 18-án még Uman volt a központ, október 6-án a parancsnokság már Golovanyevszkbe települt, október 15-én pedig Krivoj Rogba. A szeptember 10-i német–magyar megállapodásnak megfelelően fokozatosan megérkeztek a Kárpát csoportot és a gyorshadtestet felváltó megszálló dandárok. A Kárpát-csoport törzse október 9-én indult haza. A 124. gyalogdandár október 18-ra vette át az 1. hegyidandár területét, amely ezt követően elhagyta a hadműveleti területet és egységei november 4-re hazatértek. A 121. gyalogdandár október 24-re felváltotta a 8. határvadászdandárt, így az november 1-jén megkezdhette a hazautat, de több fennakadás miatt csak november 28-ra ért Munkácsra. A Kárpát-csoport beosztott alakulatainak a szovjet hadjáratban való 4–5 hónapos részvételét egy-egy díszszemle zárta, az 1. hegyidandáré Aknaszlatinán, november 9-én, a 8. határvadász dandáré december 3-án, Munkácson.²⁷

A Lovasdandár kivonásra kerülő és Szofijevkán gyülekező egységei 4–6 napos menet után érték el a vasúti berakodó állomást, Vinnyicán. A dandár parancsnoksága október 14-én Kirovgradban, 16-án Umanban, 18-án Vinnyicán tartózkodott.

A gyalogmenetre nem alkalmas részeket, a felszerelést október 16-tól Sznamenykán bevagonírozták. Naponta 100 vagon indítottak a németek Przemyslig. Az utolsó szállítmány november 2-án indult. Przemyslből országúton kellett megtenni 30 km-t, Sziankiig, ahol már magyar vasúti kocsikba rakodhattak be és azokkal hazáig utazhattak. Az 1. lovasdandár törzse már október 28-án hazaérkezett Nyíregyházára, az utolsó alakulatai november 10-én tértek vissza a békehelyőrségükbe. A hazatért csapatokat november 15-én egy nyíregyházi díszszemle keretében köszöntötték.²⁸

A gyorshadtest gépkocsizó dandárjai számára azonban még nem ért véget a hadjárat. Még szeptember 21-én Vörös vezérőrnagy a gyorshadtest további alkalmazásáról is tárgyalt a Dél hadseregcsoportnál. Közölték vele, hogy a Dnyeper menti feladatok befejezése után a magyar seregetestet Krivoj Rog térségében összpontosítják, majd pihenés és feltöltés után részt vesz a Donyec folyó felé való előretörésben. Ennek megfelelően október 6-án a gyorshadtest a német 17. hadsereg alárendeltségébe lépett. Ezen a napon Miklós jelentette, hogy a seregetest gyakorlatilag menetképtelen. A helyzet csak néhány pihenéssel és javítással töltött nap, illetve az utánpótlás megérkezése után, október 9-re változott.²⁹

Október 9-én a gyorshadtestet a 17. hadsereg IV. hadtestének bázisán létrehozott Schwedler-csoportnak rendelték alá, amely 10-én támadásba lendült Izjum irányába. Október 13-án azonban az egységek elakadtak a mély sárban. Október 14-én Miklós átszervezte a rendelkezésre álló csapatokat. Az 1. lépcsőben 2-2 század erejű, terepjáró járművekkel ellátott és nehézfegyverekkel megerősített zászlóaljkat állított fel. A többi egységet a 2. lépcsőben vonta össze, amely nem rendelkezett terepjárókkal. Az 1. lépcső így viszonylag lendületes haladást tudott elérni, míg a 2. lépcső valamelyest lemaradva a tüzérségi támogatást, illetve az utánpótlást biztosította.³⁰

3. Újabb német katonai igények a magyar csapatok kivonásáért cserébe

Október közepén Szombathelyi magához kérte a budapesti német katonai attasét és kérte tőle, hogy a megfelelő felkészülés érdekében a német hadvezetés idejekorán közölje a Honvéd Vezérkarral, milyen feladatokra, milyen erőket vár tőle. Toussaint ezredes egyeztetve a feletteseivel a magyar megszálló erők növelését, valamint műszaki csapatok igénybevételét javasolta, amiért cserébe a németek leszállítanák egy gépesített hadosztály hadfelszerelését, amire már Rastenburgban ígéretet tettek, de eddig nem teljesítettek. Október 20-án Friedrich Paulus altábornagy, az OKH főszállásmestere a rastenburgi megállapodásban szereplő 4 dandáron felül további 2 megszálló dandár és műszaki egységek rendelkezésre bocsátását kérte László vezérőrnagytól.³¹

Felix Roeder von Diersburg ezredes, a német Transportkommandantur vezetője vasútépítő csapatokra jelentett be igényt. A német katonai körök úgy gondolták, hogy elég bejelenteni az ilyen jellegű igényüket, mint Werth idejében, és a Honvéd Vezérkar majd intézkedik annak teljesítésére. Másnap Roeder már érdeklő-

dött, mikor és mennyi magyar erő kiszállítására lehet majd számítani, hogy időben egyeztetni tudjon az OKH szállítási főnökével. László azonban október 22-én közölte vele, hogy a Vezérkar önállóan ilyen döntéseket nem hozhat, ezt a németeknek hivatalos diplomáciai úton kell kérniük a magyar kormánytól.³²

Október 26-án Karl Ritter nagykövet, a német külügyminisztérium képviselője a Führer főhadiszállásán táviratot intézett Jagowhoz. Értelmezése szerint Szombathelyi kezdeményezte a katonai megbeszéléseket újabb erők rendelkezésre bocsátásáról, amikor viszont német részről megfogalmazták az igényeket, a magyarok diplomáciai útra kívánják terelni az ügyet. Ritter utasította Jagowot, olyan értelemben referáljon a magyar kormánynak, hogy a Honvéd Vezérkar volt a kezdeményező. Ha Magyarország újabb csapatokat kíván kiküldeni, azt az OKW szívesen fogadja, különösen megszálló, műszaki, híradó és vasútépítő egységeknek örülne. Ez esetben a részleteket a két vezérkar tárgyalja meg. Jagow azonban tartózkodjon attól a látszattól, hogy Berlin hivatalos kérést intézett Magyarországhoz. Ha Bárdossy feltételeket támasztana a honvéd erőkért cserébe, akkor közölje vele, hogy félreértés történhetett, nincs szó német kérésről, legalábbis neki nincs felhatalmazása ilyen jellegű tárgyalások folytatására. A németek, mint már annyiszor önkéntes magyar felajánlásra vártak, hogy ne kelljen azt ellentételezniük.³³

Október 27-én Jagow felkereste Bárdossyt és utasításának megfelelően tálalta neki az ügyet. A magyar miniszterelnök kijelentette, hogy kormányának nem áll szándékában új csapatokat küldeni a hadszíntérre. Amennyiben Berlinnek ilyen kívánsága van és azt hivatalos diplomáciai úton előterjeszti, a magyar kormány a legnagyobb készséggel megvizsgálná, hogy tudná-e azt teljesíteni. Bárdossy megfogalmazása egyértelművé tette, hogy ilyen esetben cserébe kompenzációt várna a németektől.³⁴

Október 28-án az 1. gépkocsizó dandár elérte a Donyec folyót, majd két nap múlva a 2. gépkocsizó dandár is felzárkózott a folyó vonalára. Ezzel a csapatok elértek az 1941-es hadjáratuk legtávolabbi pontjára, Izjum Budapesttől légvonalban 2 200 km-re esett. Az újabb nehéz harcok, a tovább romló műszaki állapot, az üzemanyaghiány és a heves esőzések miatt nehezen járható terep a végsőig kimerítette a sereget. A harcképes erő 3–3,5 gépkocsizó lövész zászlóaljra apadt. A hadtest különböző alakulatai mintegy 230 km mélységben szétszóródtak. A gépjárművek 60 %-a nagyjavtásra szorult, de saját kapacitással legfeljebb 20%-ot tudtak helyreállítani. Az utanszállítás teljesen ellehetetlenült. A Magyarországról útnak indított személyi pótlás október 22-én érkezett meg Vinnycába, de a szállítóeszközök hiánya miatt a 4 035 főből csak egy vonatszerelvény indult tovább Dnyepropetrovszkba, de az sem jutott el a Donyecig.³⁵

Miklós vezérőrnagy a kritikus körülményeket látva már október 27-én a 17. hadsereg parancsnokságára utazott, hogy a gyorshadtesttel kapcsolatos német tervekről tájékozódjon és a kivonással kapcsolatos ígéretekre emlékeztesse feletteseit. A 17. hadsereg törzse azonban a magyar sereget további alkalmazásával szá-

molt, a következő feladatként a Vorosilovgrad irányába való 200 km-es előretörést határozta meg. Miklós október 30-án Budapestre repült, hogy kieszközölje a gyorshadtest mielőbbi kivonását. Komoly esélyt látott arra, hogy a leharcolt csapatokat a németek nem engedik haza, hanem a hadműveletek lezárultával német anyaggal pótolják az elvesztett fegyverzetüket, felszerelésüket, majd ismét az arcvonalba küldik őket. Miklós Bélát Horthy is fogadta kihallgatáson, ahol a gyorshadtest parancsnoka nyíltan beszélt a fronton tapasztalható helyzetről és kifejtette azt is, hogy ebben a minden bizonnyal hosszan elhúzódó és kétséges végkimenetelű háborúban Magyarországnak nincs keresnivalója, semmit sem nyerhet, miközben sokat kockáztat. Miklóst november 1-jén altábornaggyá léptették elő. A gyorshadtest parancsnoka csak november 11-én tért vissza a frontra, amikor már megszületett a seregtest kivonására és hazaszállítására vonatkozó döntés.³⁶

Október 30-án Sztójay Döme, berlini magyar követ jelezte, hogy német körökben rosszállóan fogadták a háborús szerepvállalással kapcsolatban Budapest tartózkodóvá váló magatartását, és nem tervezik, hogy hivatalos diplomáciai kérést intézzenek a magyar kormányhoz további csapatok frontra küldése érdekében. Bárdossy, november 2-án utasította a követet, hogy szigorúan nemhivatalos formában tájékoztassa a német illetékeseket, hogy Magyarország nem zárkózna el újabb megszálló erők rendelkezésre bocsátása előtt, ahhoz azonban ragaszkodik, hogy erről ne vezérkari egyeztetések, hanem kormány szintű diplomáciai megbeszélés során döntsenek. A miniszterelnök így próbálta visszanyerni a német jóindulatot, anélkül, hogy kapitulált volna. November 7-én Sztójay felkereste Carl von Clodius-t, a német külügyminisztérium gazdaságpolitikai osztályának helyettes vezetőjét és kevésbé fontos gazdasági kérdések megbeszélése közben kifejtette neki, hogy a magyar kormány kész lenne csapatokat küldeni a megszállt területekre, ha azt Berlin diplomáciai csatornákon kérné.³⁷

November 9-én Ritter nagykövet utasította Jagowot, terjesszen kérést a Bárdossy kabinet elé 2 további megszálló dandár, valamint a két vezérkar tárgyalásai során konkretizálódó műszaki, híradó és vasútépítő csapatok kiküldésére. Ha erre a magyar fél hadfelszerelés szállítását kérné, közölje, hogy egy gépesített hadosztály felszerelésének átadásával kapcsolatos egyeztetések katonai vonalon már folyamatban vannak. Hangsúlyozza azt is, hogy a korábban megbeszéltek szerint a magyar megszálló erők kiérkezése után nem lesz akadálya a gyorshadtest azonnali kivonásának. Jagow november 11-én felkereste Bárdossyt és továbbította a berlini kérést. Másnap Bárdossy közölte a német követtel, hogy a kormány hozzájárulását adta az újabb 2 dandár (102., 111. gyalogdandár) és további műszaki csapatok kivezényléséhez. A részletekről a Vezérkar főnöke tájékoztatta a német katonai attasét. Szombathelyi egyúttal nyomatékkal kérte a megszállt területekre kiküldött magyar erők térbeli és szervezeti egyben tartását, valamint a gyorshadtest haladéktalan kivonását.³⁸

November 6-án megkezdődött a gyorshadtest német csapatokkal történő felváltása, amely november 12-re fejeződött be. A magyar csapatok egyelőre Konstantinovka térségében gyülekeztek. November 11-én megérkezett az elfoglalt terü-

letre, Bergyisevbe a rastenburgi megállapodásban szereplő másik két megszálló alakulat, a 105. és 108. gyalogdandár. Ezzel minden formális akadály elhárult a gyorshadtest kivonása elől. November 12-én az OKH tájékoztatta a Dél hadseregcsoport törzsét és a 17. hadsereg parancsnokságát, hogy a magyar seregettest kiválik a harcokból és hazaszállítják.³⁹

A gyorshadtest szétszóródott egységeinek összevonására Dnyepropetrovszk körzetében került sor. November 21-én a seregettest kivált a 17. hadsereg kötelékéből és a Dél hadseregcsoport közvetlen alárendeltségébe lépett. Az összevonást követően november 24-re tűzték ki a továbbindulást. A németek azonban újabb nehézséget támasztottak. Az elkészült vasúti hazaszállítási terv szerint a magyar seregettestnek meg kellett volna várnia a legújabb német kérés nyomán a szovjet területre küldött újabb két megszálló dandár (102. és 111.) kiérkezését is, és csak utána, ugyanazokkal a szerelvényekkel indulhatott volna haza Bergyisevből. Ez a város azonban légvonalban 450 km-re volt a gyorshadtest összevonási körzetétől, és 15 000 embernek semmilyen jármű nem állt a rendelkezésre, hogy megtegye ezt az utat. Lehetetlen volt a Dnyepropetrovszban összegyűjtött hadfelszerelés Bergyisevbe szállítása is. Nehéz tárgyalások után sikerült elérni, hogy az állomány egy részét és katonai anyagot már Dnyepropetrovszokban be lehessen vagonírozni. A gépkocsin hazatérő állomány számára az üzemanyagot a német hatóságok csak Tarnopolig biztosították, ami még 150 km távolságra volt a magyar határoktól.⁴⁰

November 24-én a gyorshadtest törzse megérkezett Vinnyicára, onnan szervezte a csapatok mozgását. A műszaki nehézségek, illetve a 10–15 °C-os hideg ellenére a gépkocsizó, a kerékpáros és a gyalog menetelő egységek is tartották az ütemtervet. Az 1. gépkocsizó dandár december 2-án indult Vinnyicából és december 8-án érkezett meg Budapestre. A 2. gépkocsizó dandár december 4-i indulás után december 9-én érte el békehelyőrségét, Ungvárt. A hadtestvonat december 6-án kelt útra és 10-én érkezett Miskolcra. December 12-re a gyorshadtest alakulatai néhány szervező feladattal hátrahagyott egység kivételével mind hazatértek. A gyorshadtest fogadására december 14-én, Budapesten, a Hősök terén a kormányzó, és a kormány jelenlétében nagyszabású díszszemlét rendeztek.⁴¹

A gyorshadtest repülőcsoport novemberben még a hadművelési területen lévő 3 századából a 4/2. és 4/4. bombázószázad közös köteléke november 8-án, a III. és VI. közelfelderítő század gépei november 17-én, az 1/3. vadászrepülő század pedig november 18-án kezdte meg a hazatelepülést. Az egységek november 28-ra érkeztek meg a hazai békereptereikre. A légierő földi kiszolgáló egységeinek hazaszállítása azonban rendkívül elhúzódott, az utolsónak maradó repülő szertári részleg csak december 26-án tudott útnak indulni.⁴²

A magyar csapatok hazatérése során a németek kezdetben nem engedték a tönkrement felszerelés és a gépjárművek hazaszállítását. A hadtestparancsnok erélyes fellépése nyomán azonban végül december 9-től napi egy szerelvényt átengedtek erre a célra. Ennek nyomán 224 személy- és 759 tehergépkocsi, terepjáró, vonat, 17 páncélautó, 259 motorkerékpár került vissza az országba, melyek har-

mada javítható volt, a többi pedig alkatrészutánpótlásul szolgált. Rendkívül fontosnak bizonyult, hogy a csapatok hazahozatalával nem kellett megvárni a 2 új megszálló dandár kiszállítását. A 102. gyalogdandár ugyanis csak december elején indult útnak és december 28-ra foglalta el a kijelölt helyét, a 111. gyalogdandár kivonulása pedig 1942. január közepéig húzódott, amikor egy újabb katonai megállapodás keretében az alakulat kivezénylését törölték. December közepén a súlyos német veszteségek miatt Berlin sürgette a 111. gyalogdandár kiszállítását és újabb két megszálló dandár (114., 117. gy. dd.) kiküldésére jelentett be igényt. Ekkor azonban már nem voltak harcoló magyar csapatok a szovjet fronton, melyek kivonásának halogatásával sakkban lehetett volna tartani a magyar kormányt. Így további megszálló egységek útba indítására egyelőre nem került sor.⁴³

A Szovjetunió elleni háborúban résztvevő magyar erők anyagi vesztesége rendkívül súlyos volt. Megsemmisült, tönkrement az Ansaldo kisharckicsik 100%-a, a páncélgépkocsik 90%-a, a könnyű harckocsik 80%-a, valamint mintegy 1200 gépjármű, 28 löveg és 30 repülőgép. Ezzel az egyetlen magyar gyorsanmozgó és részben gépesített seregetest gyakorlatilag megszűnt létezni. Az induláskor 44 444 fős gyorshadtest személyi vesztesége 4 420 fő volt (855 halott, 277 eltűnt és fogságba esett, 2288 sebesült és 1000 fő sérült és beteg). Ez az állomány valamivel kevesebb, mint 10%-a. A német haderő összvesztesége június 22. és november 30. között 743 112 fő volt (ebből 129 017 halott és 576 185 sebesült). A román haderő az 1941-es hadműveletek során mintegy 150 000 fős véres veszteséget szenvedett.⁴⁴

A gyorshadtest szerény haditechnikai lehetőségei ellenére komoly teljesítményt nyújtott, eredményes működését a felsőbb német parancsnokságok is elismerték. Amikor november 24. és 27. között, az antikomintern paktum meghosszabbítása kapcsán Bárdossy miniszterelnök Berlinbe látogatott, Hitler maga is igen pozitívan nyilatkozott a magyar gyorscsapatok fronton tanúsított magatartásáról. Ugyanakkor a németek nem mondtak le végleg a magyar gépesített csapatok felhasználásáról, 1942 januárjától ismét számításba vették azok alkalmazását.⁴⁵

A Szovjetunió elleni 1941-es nyári-őszi harcok azonban ezzel együtt két komoly tanulsággal is szolgáltak. A magyar Honvédség létszáma, felszereltsége, kiképzése alapján legfeljebb a szomszédos államokkal szembeni, korlátozott idejű harci tevékenységre alkalmas, egy katonai nagyhatalom ellen vívott, nagy mozgékonyt, korszerű haditechnikát, jelentős tartalékokat igénylő háborúra nincs felkészülve. A német alárendeltségben történő, az alkalmazással kapcsolatos önálló döntési lehetőségek nélküli háborús részvétel a végsőkéig kimerítheti a magyar csapatokat. Berlin a nyílt nyomásgyakorlástól sem visszariadva, saját aktuális érdekeinek megfelelően használta fel a szövetséges csapatokat, miközben az ellentételezéssel kapcsolatos megállapodásokat, köztük a korszerű hadfelszerelés átadására vonatkozó ígéreteit sorra megszegte. Mindez Magyarország számára súlyos katonai veszteségekkel járt.

JEGYZETEK / NOTES

- 1 Bene János (1993): A gyorshadtest a keleti fronton. In: Németh Péter (szerk.): A nyíregyházi huszárok hadinaplója (1941). Jóna András Múzeum. Nyíregyháza. 10–14. old.
- 2 Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltára (HIM HL) Honvéd Vezérkar Főnöke (VKF) Eln. 1. 5691/1941., 57 897/1942.; HIM HL Kárpát-csoport (KCS) I. a. 491/1941., 519/1941.
- 3 HIM HL VKF Eln. 1. Napi helyzetjelentések (NHJ) 1941. július 7.; Orosz Béla (1942): A magyar légierők teljesítményei a Kárpátoktól a Dnyeperig. Vitézi Rend Zrínyi Csoportja. Budapest. 21. old.
- 4 HIM HL I. gyorshadtest (GYHDT) I. a. 559/1941.; HIM HL VKF Eln 1. NHJ 1941. július 16.
- 5 HIM HL VKF Eln. 1. NHJ 1941. július 26., július 30.; Németh Péter (szerk.): A nyíregyházi huszárok hadinaplója (1941). Jóna András Múzeum. Nyíregyháza. 32–35. old.
- 6 HIM HL GYHDT I. a. 1144/1941., 1341/1941.; HIM HL VKF Eln. 1. NHJ 1941. augusztus 1., augusztus 3.; Ungváry Krisztián (2004): A magyar honvédség a második világháborúban. Osiris. Budapest. 29. old.
- 7 HIM HL VKF Eln. 1. sz.n. Közérdekű jelentések, 1941. 380. old.; Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes (PA-AA) Büro des Staatssekretärs (BS) Ungarn 93. 103 912/1941.; Boog, Horst et al. (1983): Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg. Bd. 4. Der Angriff auf die Sowjetunion. Deutsche Verlags-Anstalt. Stuttgart. 890. old.
- 8 Andaházi Szeghy Viktor (2016): A magyar királyi honvédség részvétele a Szovjetunió elleni támadásban, 1941. június–december. Belvedere Meridionale. Szeged. 132–135. old.
- 9 HIM HL VKF Eln. 1. NHJ 1941. augusztus 18.; Gosztonyi Péter (1992): A magyar honvédség a második világháborúban. Európa. Budapest. 46. old.
- 10 HIM HL HM Eln. I. 57 772/1941. Middlebrook, Martin – Everitt, Chris (1990): The Bomber Command War Diaries. An Operational Reference Book 1939–1945. Pinguin. London. 217–219. old.; Gwyer, J. M. A. – Buttler, J. R. M. (1964): Grand Strategy. History of the Second World War. Vol. III/1. HMSO. London. 115–118. old.
- 11 MNL OL K 83. KÜM Berliini követ. 7. cs. 1941. augusztus 29.; Tilkovszky Loránt (1986) Bajcsy-Zsilinszky. Iratok tőle és róla. Kossuth. Budapest. 53., 158. old.; Dombrády Lóránd (2000): Katonapolitika és hadsereg, 1920–1944. Ister. Budapest. 177. old.
- 12 HIM HL Tanulmánygyűjtemény (TGY) 3879. Lukács Béla. 327. old.; Horthy Miklós titkos iratai. (1963) Sajtó alá rendezte, magyarázó szövegekkel és jegyzetekkel ellátta: Szinai Miklós – Szűcs László. Kossuth. Budapest. 300–308. old.
- 13 HIM HM Eln. Békeelőkészítő (BÉE) A./II./2.; ÁBTL V-117 743. László Dezső. 11–13. old.
- 14 Állambiztonsági Szolgálatok Történeti levéltára (ÁBTL) V-117 743. László Dezső. 12–14. old.; A Wilhelmstrasse és Magyarország. (1968) Német diplomáciai iratok Magyarországról, 1933–1944. Összeállították, sajtó alá rendezték, a bevezető tanul-

- mányt írták: Ránki György – Pamlényi Ervin – Tilkovszky Loránt – Juhász Gyula. Kossuth. Budapest. 614. old.
- 15 Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht 1940–1945. (1982) Bd. III. 1942. Hrsg.: Schramm, Percy E. – Jacobsen, Hans-Adolf. Bernard & Graefe. München. 1061–1062. old.
 - 16 HIM HL Honvédelmi Minisztérium (HM) Eln. 8. e. 61 830/1941.; A Wilhelmstrasse és Magyarország (1968) 617. old.
 - 17 PA–AA BS Ungarn 93. 104 001/1941., 104 002/1941., 104.027/1941.
 - 18 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) K 63. Külügyminisztérium (KÜM) Pol. 473. Szent-Iványi Domokos. 839. old.; Horthy Miklós titkos iratai (1963) 300–308.; PA–AA BS Ungarn 93. 104 044/1931., 104 045/1941.
 - 19 Kaló József (2009): Szombathelyi Ferenc memoranduma. Hadtörténelmi Közlemények, 122. évf. (2009) 3. sz. 747–762. old.
 - 20 HIM HL VKF Eln. 1. 6365/1941., 6466/1941.; MNL OL K 63. KÜM Pol. 473. Szent-Iványi Domokos. 686–714. old.; PA–AA BS Ungarn 93. 104 070/1941., 104 286/1941.; ÁBT L V-101594/1. Szombathelyi Ferenc. 12. old.
 - 21 HIM HL VKF Eln. 1. 6365/1941.; PA–AA BS Ungarn 93. 104 070/1941., 104286/1941.; ÁBT L V-117 743. László Dezső. 15. old.; MOL K 63. Pol. 1941-21/28. 1469/436/1941.; Dombrády Lóránd (2012): Szombathelyi Ferenc vezérezredes. Hadtörténelmi Intézet és Múzeum. Budapest. 42–43. old. Halder, Franz (1964): Generaloberst Halder: Kiegstagebuch. Tägliche Aufzeichnungen des Chefs des Generalstabes der Heeres 1939–1942 (1964). Bd. III. Hrsg.: Jacobsen, Hans-Adolf. W. Kohlhammer Verlag. Stuttgart. 218. old.
 - 22 HIM HL GYHDT I. a. 2661/1941. HIM HL VKF Eln. 1. NHJ 1941. szeptember 8.; Ungváry (2004) 32. old.
 - 23 HIM HL VKF Eln. 1. NHJ 1841. szeptember 20., október 7.; Bene (1993) 23. old.
 - 24 HIM HL VKF Eln. 1. M. 2865/1941.; HIM HL HM Eln. 35. M. 858/1941.
 - 25 Andaházi Szeghy (2016) 107., 138. old.
 - 26 HIM HL VKF Eln. 1. NHJ 1941. október 7., október 12.; Bene (1993) 23–24. old.
 - 27 Andaházi Szeghy (2016) 132–135., 146. old.; Erdeős László (2007): A magyar honvédelem egy negyedszázada (1919–1944. I–II. köt. Attraktor. Máriabesnyő – Gödöllő. I. 456. old.
 - 28 HIM HL GYHDT I. a. 3635/1941
 - 29 HIM HL VKF Eln. 1. NHJ 1941. szeptember 22., október 7.; Németh (1993) 93–94. old.
 - 30 HIM HL GYHDT I. a. 3635/1941.; HIM HL VKF Eln. 1. NHJ 1941. október 14.
 - 31 PA–AA BS Ungarn 93. 104 299/1941.; Boog (1983) 892.
 - 32 PA–AA BS Ungarn 93. 104 300/1941.; MNL OL K 63. KÜM Pol. 473. Szent-Iványi Domokos. 694. old.
 - 33 A Wilhelmstrasse és Magyarország (1968) 622–623. old.
 - 34 MOL Szent-Iványi I. 692. old.; A Wilhelmstrasse (1968) 623. old.
 - 35 Kriegstagebuch (1982) 728. old.; Andaházi Szeghy (2016) 111–112. old.; Ungváry (2004) 33. old.

- 36 HIM HL VKF Eln. I. a. NHJ 1941. november 1.; Andaházi Szeghy (2016) 111–112. old.; Gosztonyi (1992) 52. old.
- 37 MNL OL K 63. KÜM Pol. 473. Szent-Iványi Domokos. 695–696. old.; A Wilhelmstrasse és Magyarország (1968) 623–624. old.
- 38 PA–AA BS Ungarn 93. 104 365/1941., 104 379/1941.; MNL OL K 63. KÜM Pol. 473. Szent-Iványi Domokos. 692–698. old.; Erdeős (2007) I. 463. old.
- 39 HIM HL VKF Eln. 1. 6706/1941.; HIM HL GYHDT I. a. 4760/1941., 4770/1941.; HIM HL VKF Eln. 1. 1941. november 12. MNL OL K 63. KÜM Pol. 473. Szent-Iványi Domokos. 692–694. old.
- 40 Andaházi Szeghy (2016) 139–141. old.
- 41 HIM HL VKF Eln. 1. 1941. december 12.; Andaházi Szeghy (2016) 125–126. old.
- 42 Tomor László (1942): *Harcok az orosz égen*. Magyar Repülő Sajtóvállalat. Budapest. 12. old.; Zámbo Dezső (1942): *Hadak útján járunk*. Vitézi Rend Zrínyi Csoportja. Budapest. Budapest.
- 43 HIM HL VKF Eln. 2. 4340/1942.; MOL K 63. KÜM Pol. 473. Szent-Iványi Domokos. 697. old.; HIM HL VKF Eln. 1. 4340/1942.; Erdeős (2007) 462–463. old.
- 44 HIM HL VKF Eln. 1. 6841/1941., 6953/1941.; *Hitlers Weisungen für die Kriegsführung 1939–1945*. (1962) *Dokumenten des Oberkommandos der Wehrmacht*. Hrsg.: Hubatsch, Werner. Bernard & Graefe. Frankfurt. 171–172. old.; Hillgruber, Andreas (1965): *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu. Die deutsch–rumänischen Beziehungen 1938–1944*. Steiner Verlag. Wiesbaden. 134. old.; Halder (1964) III. 318. old.
- 45 *Hitler hatvannyolc tárgyalása 1939–1944*. Hitler Adolf tárgyalásai kelet-európai államférfiakkal. (1983) *A bevezető tanulmányt írta, a műbe foglalt dokumentumokat válogatta, a jegyzeteket készítette: Ránki György*. I–II. köt. Magvető. Budapest. I. 326–328. old.; *Kriegstagebuch* (1982) III. 1226. old. *A Wilhelmstrasse és Magyarország* (1968) 629–630. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM / REFERENCES

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (Budapest) (ÁBTBL)

ÁBTBL V-101 594/1. Szombathelyi Ferenc.

ÁBTBL V-117 743. László Dezső.

Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltára (Budapest) (HIM HL)

HIM HL HM Békeelőkészítő

HIM HL Honvédelmi Minisztérium (HM)

HIM HL Honvéd Vezérkar főnöke (VKF)

HIM HL Kárpát-csoport (KCS)

HIM HL I. gyorshadtest (GYHDT)

HIM HL Napi helyzetjelentések, 1941. (NHJ)

HIM HL Tanulmánygyűjtemény (TGY)

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest) (MNL OL)

MNL OL K 63. Külügyminisztérium Politikai ir. (KÜM Pol.)

MNL OL K 63. KÜM Pol. 473. Szent-Iványi Domokos: Csonka-Magyarország külpolitikája, 1919. júniustól – 1944. március 19-ig.

MNL OL K 83. KÜM Követjelentések

Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes (Bonn – Berlin) (PA-AA)

PA-AA Büro des Staatssekretärs, Ungarn Bd. IV. 93. (Mai 1941 – Febr. 1942.)

Szakirodalom

A Wilhelmstrasse és Magyarország. (1968): Német diplomáciai iratok Magyarországról, 1933–1944. Összeállították, sajtó alá rendezték, a bevezető tanulmányt írták: Ránki György – Pamlényi Ervin – Tilkovszky Loránt – Juhász Gyula. Kossuth. Budapest.

Andaházi Szeghy Viktor (2016): A magyar királyi honvédség részvétele a Szovjetunió elleni támadásban, 1941. június–december. Belvedere Meridionale. Szeged.

Bene János (1993): A gyorshadtest a keleti fronton. In: Németh Péter (szerk.): A nyíregyházi huszárak hadinaplója (1941). Jósa András Múzeum. Nyíregyháza.

Boog, Horst et al. (1983): Das deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg. Bd. 4. Der Angriff auf die Sowjetunion. (Von Boog, Horst – Förster, Jürgen – Hoffmann, Joachim – Klink, Ernst – Müller, Rolf-Dieter – Ueberschär, Gerd). Deutsche Verlags-Anstalt. Stuttgart.

Dombrády Lóránd (2000): Katonapolitika és hadsereg, 1920–1944. Ister. Budapest.

Dombrády Lóránd (2012): Szombathelyi Ferenc vezérezredes. Hadtörténeti Intézet és Múzeum. Budapest.

Erdeős László (2007): A magyar honvédelem egy negyedszázada (1919–1944). I–II. köt. Studia Militaria Hungarica. Máriabesnyő – Gödöllő. Attraktor.

Gosztonyi Péter (1992): A magyar honvédség a második világháborúban. Európa. Budapest.

Gwyer, J. M. A. – Buttler, J. R. M. (1964): Grand Strategy. History of the Second World War. Vol. III/1. HMSO. London.

- Halder, Franz (1964):** Generaloberst Halder: Kiegtagebuch. Tägliche Aufzeichnungen des Chefs des Generalstabes der Heeres 1939–1942 (1964). Bd. III. Hrsg.: Jacobsen, Hans-Adolf. W. Kohlhammer Verlag. Stuttgart.
- Hillgruber, Andreas (1965):** Hitler, König Carol und Marschall Antonescu. Die deutsch-rumänischen Beziehungen 1938–1944. Steiner Verlag. Wiesbaden.
- Hitler hatvannyolc tárgyalása 1939–1944. Hitler Adolf tárgyalásai kelet-európai államférfiakkal (1983):** A vezető tanulmányt írta, a műbe foglalt dokumentumokat válogatta, a jegyzeteket készítette: Ránki György. I. köt. Magvető. Budapest.
- Hitlers Weisungen für die Kriegsführung 1939–1945 (1962):** Dokumenten des Oberkommandos der Wehrmacht. Hrsg.: Hubatsch, Werner. Bernard & Graefe. Frankfurt.
- Horthy Miklós titkos iratai. (1963):** Sajtó alá rendezte, magyarázó szövegekkel és jegyzetekkel ellátta Szinai Miklós – Szücs László. Kossuth. Budapest.
- Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht 1940–1945 (1982):** Bd. III. 1942. Hrsg.: Schramm, Percy E. – Jacobsen, Hans-Adolf. Bernard & Graefe. München.
- Macartney, Carlyle Aylmer (1961):** October Fifteenth. A History of Modern Hungary 1929–1945. Vol. I–II. University Press. Edinburgh.
- Middlebrook, Martin – Everitt, Chris (1990):** The Bomber Command War Diaries. An Operational Reference Book 1939–1945. Pinguin. London.
- Németh Péter (szerk.) (1993):** A nyíregyházi huszárok hadinaplója (1941). Jósa András Múzeum. Nyíregyháza.
- Orosz Béla (1942):** A magyar légierek teljesítményei a Kárpátoktól a Dnyeperig. Vitézi Rend Zrínyi Csoportja. Budapest.
- Tilkovszky Loránt (1986):** Bajcsy-Zsilinszky. Iratok tőle és róla. Kossuth. Budapest.
- Tomor László (1943):** Harcok az orosz égen. Magyar Repülő Sajtóvállalat. Budapest.
- Ungváry Krisztián (2004):** A magyar honvédség a második világháborúban. Osiris. Budapest.
- Zámbó Dezső (1942):** Hadak útján járunk. Vitézi Rend Zrínyi Csoportja. Budapest.